

ชื่อ

นายมะรอแะ เล๊ะและ (Mr. Marosaeh Lohlaeh)

วิทยานิพนธ์ภาควิชาการพัฒนารวมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2555

ชื่อเรื่อง

บทบาทขององค์กรมัสยิดและอิหม่ามในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการ

ของชุมชนมุสลิม: กรณีศึกษา มัสยิดกมาลุลอิสลาม แขวงทรายกองดินใต้

เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

(The Role of Mosque Organization and Imams in Promoting Integrated Education in Muslim Communities: A Case Study of Kamalul Islam Mosque in Sai Kong Din Tai Sub-district, Klong Sam Wa District, Bangkok)

*****

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “บทบาทขององค์กรมัสยิดและอิหม่ามในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม กรณีศึกษามัสยิดกมาลุลอิสลาม แขวงทรายกองดินใต้ เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทขององค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลามและบทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่ามในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การพูดคุย และการสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลาม

ผลการศึกษา พบว่า ความสำเร็จขององค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลามในการทำหน้าที่ขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์รวมกิจกรรม การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นศูนย์กลางแหล่งการศึกษาเรียนรู้ ผสมผสานทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมหรือบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต เกื้อหนุนพัฒนา

ให้สมาชิกชุมชนได้รับการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนได้รับการพัฒนาความรู้ที่พร้อมด้วยคุณธรรม มาจากปัจจัย 3 ประการ คือ

1. บทบาทขององค์กรมัสยิดในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระบบบริหารของชุมชน มีอิหม่ามเป็นผู้นำบริหารสูงสุดขององค์กร มีคณะกรรมการมัสยิดร่วมเป็นองค์คณะบริหาร การบริหารองค์กรมัสยิด ได้มีการกำหนดนโยบาย หลักการ กฎระเบียบ กติกาต่างๆ ของชุมชนผ่าน สถาบัน มีการจัดโครงสร้างการบริหารงานภายในองค์กรและภายนอกองค์กร ทั้งในส่วนภารกิจ การบริหารการศึกษาและการบริหารชุมชน โดยมีการจัดระบบการทำงานและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามบทบาทความรู้ความสามารถตามความเหมาะสม ซึ่งกลไกคณะทำงานในส่วนต่างๆ ขององค์กร ได้ทำงานอย่างประสานสัมพันธ์กัน ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมีประสิทธิภาพ

2. บทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่าม ในฐานะผู้นำบริหารที่มีภูมิปัญญาสูง มีวิสัยทัศน์ กว้างไกล มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านวิชาการศาสนาอิสลาม (อูลามะฮ์) ทำหน้าที่เป็นครูบาอาจารย์ เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในด้านศาสนา ศิลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ประกอบกับ อิหม่ามเป็นปราชญ์ที่มีความสามารถทางการสื่อสารหรือถ่ายทอด เอื้อเฟื้อในด้านการศึกษา ความรู้แก่ประชาชน การสร้างแรงบันดาลใจ และการกระตุ้นทางปัญญาที่มีอย่างต่อเนื่อง นำมาซึ่ง การมีภาวะผู้นำเชิงบารมี ได้รับการยอมรับและเคารพนับถือ ศรัทธา ไว้วางใจจากสมาชิกชุมชน อิหม่ามจึงเป็นศูนย์รวมของสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้ ภาวะผู้นำเชิงบารมีของอิหม่าม เป็นกระบวนการ ที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการระดมทรัพยากรทางการพัฒนาในด้านต่างๆ อำนวยให้องค์กรมัสยิดมีศักยภาพต่อการขับเคลื่อน การศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชน นอกจากนี้ วิสัยทัศน์ของผู้นำที่มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยการกระจายอำนาจบริหาร มอบหมายอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบให้แก่คณะทำงานของ องค์กรมัสยิดในฝ่ายต่างๆตามความเหมาะสม ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมัสยิดบรรลุเป้าหมาย อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่เป็น โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ มีมัสยิดกมาลุตอิสลามเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในชุมชน โดยสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในเครือข่ายของมัสยิดดำเนินภายใต้แนวนโยบายขององค์กร มัสยิด มีจุดมุ่งหมายการพัฒนาาร่วมกัน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการประสานความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ

ร่วมกัน โดยมีองค์กรมัสยิดมาลูลิฮาลามเป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่มคนและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการระดมทรัพยากรทางการพัฒนาในด้านต่างๆ อำนวยให้การดำเนินงานขององค์กรมัสยิดสามารถขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา ภาครัฐควรส่งเสริมโครงการพัฒนาองค์กรมัสยิดให้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนมุสลิม เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเกิดความตระหนักถึงบทบาทของมัสยิดในฐานะองค์กรศาสนาที่เป็นองค์กรศูนย์กลางบริหารของชุมชน เนื่องจากมีปัจจัยพื้นฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับมัสยิด เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่พร้อมจะพัฒนาให้มัสยิดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้น ภาครัฐควรส่งเสริมให้มัสยิดเป็นองค์กรศูนย์กลางการจัดการศึกษาของชุมชนมุสลิม โดยเฉพาะการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งหากองค์กรมัสยิดได้รับการส่งเสริมและการพัฒนาอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในความรับผิดชอบของมัสยิด มัสยิดจะสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน นำมาซึ่งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมุสลิมโดยรวม อันเป็นรากฐานของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศด้วย

*****

Abstract

The Study on “Roles of Mosques Organization and Imams in Promoting Integrated Education in Muslim Communities: A Case Study of Kamalul Islam Mosque, Sai Kong Din Tai Sub-district, Klong Sam Wa District, Bangkok Metropolis” aims to study roles of Kamalul Islam Mosque, as well as roles and leaderships of Imams in promoting integrated education in Muslim communities. In this qualitative research, the data collection covered document study, discussion, formal and informal interview, including in-depth interview of informants related to Kamalul Islam Mosque.

The study results revealed the accomplishment of Kamalul Islam Mosque, in promoting integrated education in Muslim communities. The Mosque was the center of learning development activities and learning sources, integrating formal, non-formal and informal educations. Integrated learning process was formed covering education, religion and culture suitable with living styles. It promoted education of community members, especially youth educated in terms of knowledge and ethics. Three factors supporting the accomplishment were as the following.

1. Roles of Mosque as the center of community administration. Imam acted as the top leader of the organization, provided that the Mosque Administrative Committee acted as the board. The Mosque administration included setting of policies, rules and regulations of the communities. Both internal and external administrative structures were determined in terms of education and community administration missions. Work systems were set; roles and responsibilities were appropriately divided by skills and knowledge. Function mechanism of the organization worked together and collaborate smoothly and successfully resulting in efficient operation.

2. Roles and leaderships of Imam. As the religious leader with high intellectual and wide vision, and the academic leader (Ulama), Imam was a teacher and role model on living in terms of religions, merits, morals and ethics. As the philosopher, Imam was able to communicate or transfer knowledge, created inspiration and stimulated intellectual consistently. This

built charismatic leadership respected and trusted by community members. Imam then became the center of community members. The charismatic leadership influenced community members and created collaboration and participation of all related organizations in resource collection. It enhanced the Mosque's capability in promoting integrated education of the communities.

In addition, the leader's vision on participating administration i.e. decentralization, authority delegation, and assignment to functions of the organization enhanced its operation to achieve the goals efficiently.

3. Horizontal social relationships of the communities. Kamalul Islam Mosque was the center of religious education networks of the communities. Islam religious educations, the members of the Mosque's networks, operated in compliance with the Mosque's policies. The objectives were to jointly develop and assist social activities of the communities which were key factors for activity collaboration. Kamalul Islam Mosque was the center of collaboration and participation of all related organizations, and resources, facilitating the integrated education of Muslim communities.

The recommendations from the study are that the public sector should promote projects to develop the Mosque to be the center of development activities of Muslim communities. All related organizations will recognize the Mosque's roles as a religious organization, the center of the community administration. Religious and cultural activities related to Mosque are basic conditions promoting the Mosque to be the center of development activities of the communities. Accordingly, the public sector should promote the Mosque to be the center of educational management of Muslim communities, especially fundamental education suitable with local communities. With systematical development and enhancement, the Mosque will become the center of education and learning of the communities resulting in strength of Muslim communities, the infrastructure of the nation's development and resolution.

*****

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ชื่อเรื่อง : บทบาทขององค์กรมัสยิดและอิหม่ามในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา มัสยิดกมาลุลอิสลาม แขวงทรายกองดินใต้ เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

Topic : The Role of Mosque Organization and Imams in Promoting Integrated Education in Muslim Communities: A Case Study of Kamalul Islam Mosque in Sai Kong Din Tai Sub-district, Klong Sam Wa District, Bangkok

บทนำ

กระแสการพัฒนาทั้งที่เกิดขึ้นในบริบทโลกและสังคมไทย ตั้งอยู่บนฐานคิดการพัฒนาแบบแยกส่วน โดยมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยละเลยให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์อย่างองค์รวม (Holistic Human Development) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการได้รับการหล่อหลอมอิทธิพลของปรัชญาและแนวทางการศึกษาแบบโลกิย์นิยม¹ ที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สมาชิกในสังคมส่วนใหญ่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากค่านิยมทางศาสนธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

ในขณะที่ระบบการศึกษาภายใต้บทบาทการจัดการศึกษาของรัฐที่เป็นอยู่เป็น โครงสร้างการจัดการศึกษาแบบแนวดิ่ง มีการบริหารการศึกษาที่มีการรวมศูนย์อำนาจการจัดการในทุกด้าน เป็นเครื่องมือตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมของรัฐ แทนที่จะเป็นเครื่องมือตอบสนองความต้องการของชุมชนและมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ระบบการศึกษาภายใต้การจัดการศึกษาของรัฐที่เป็นอยู่ รัฐได้ผูกขาดการจัดการศึกษา ระบบการศึกษาในโรงเรียนปัจจุบันส่วนใหญ่ นั้น มิได้เป็นปัจจัยในฐานะเครื่องมือของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ระบบการศึกษาในโรงเรียนทุกวันนี้ กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชน เพราะแทนที่โรงเรียนกับชุมชนจะร่วมมือภายใต้โครงสร้างที่มีส่วนเสริมสร้างพลังซึ่งกัน

---

¹ การศึกษาแบบโลกิย์นิยม เป็นแนวการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับทางโลกเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงทางธรรม

และกัน ทำหน้าที่จัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ เพื่อให้เด็กในโรงเรียนและสมาชิกในชุมชนสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ที่อำนวยความสะดวกต่อกัน แต่กลับไม่เป็นเช่นนั้น โรงเรียนเป็นสิ่งที่แปลกแยกออกจากชุมชน อันเกิดจากโครงสร้างการจัดการศึกษาแบบแนวตั้ง ที่มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางและต้องทำตามคำสั่งระบบราชการ ไม่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ในขณะที่กลไกสถาบันหลักของชุมชนเองก็อ่อนแอและขาดพลังในด้านต่างๆ ในการเข้าไปมีส่วนร่วมและสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาของชุมชน

สำหรับชุมชนมุสลิม ซึ่งมีความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม การจัดการศึกษาย่อมอยู่ภายใต้กระบวนการจัดการศึกษาโดยรัฐเป็นผู้จัด โดยเฉพาะการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับอนุบาลและประถมศึกษา ซึ่งภายใต้โครงสร้างการจัดการศึกษาแบบแนวตั้งที่มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง นอกจากไม่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว กระบวนการศึกษายังไม่สอดคล้องกับค่านิยม การเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ส่งผลให้ขาดการยอมรับจากชุมชนโดยทั่วไป มีความหวาดระแวงในการบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรม ปრაกฏการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้มีกลุ่มบุคคล ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน โดยเฉพาะองค์กรทางศาสนาที่มีศักยภาพได้ตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยพยายามดำเนินการจัดการศึกษาโดยชุมชนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการศึกษาให้เกิดการบูรณาการมิติศาสนา วัฒนธรรมกับการศึกษาทั่วไป อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในภาพรวมแล้ว ในปัจจุบันชุมชนส่วนมากอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากกลไกสถาบันหลักของชุมชนทำหน้าที่อย่างจำกัด และขาดพลังในการระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนการจัดการศึกษาของชุมชนของตนเองได้

ทั้งนี้ สถาบันหลักอันเป็นศูนย์กลางการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน อย่างเช่น วัดและมัสยิดในศาสนาอิสลาม ซึ่งเคยมีบทบาทเป็นกลไกสถาบันศูนย์กลางการพัฒนาการเรียนรู้และการให้การศึกษที่สอดคล้องกับค่านิยม วิถีชีวิตของชุมชน ถูกลดบทบาทและทำหน้าที่อย่างจำกัด ผลที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนส่วนมากดำรงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากชุมชนขาดกลไกสถาบันหลักอันเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการดึงทรัพยากรต่างๆ และประสานสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษาและชุมชนท้องถิ่น เกื้อหนุนการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ดังนั้นการแสวงหาทางออกโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนและองค์กรศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชุมชนมีบทบาทในการจัดการศึกษาของชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งของการขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

พิจารณาสถาบันหลักของชุมชนมุสลิม ประกอบด้วย มัสยิดและสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นแบบแผนสถาบันหลักของชุมชน โดยมัสยิดทำหน้าที่เป็นทั้งองค์กรศาสนาและองค์กรบริหารชุมชน ถือเป็นกลไกศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน หากองค์กรมัสยิดและสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในชุมชน มีการประสานและบูรณาการความร่วมมือ ดำเนินไปในทิศทางที่พัฒนาร่วมกัน และสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกศูนย์กลางการศึกษาและการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นภาพสะท้อนในชุมชนมุสลิม มัสยิดและสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลาม มิได้ประสานการทำงานอย่างใกล้ชิด เพื่อสนับสนุนและเกื้อกูลในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ยิ่งไปกว่านั้น มัสยิดในฐานะองค์กรศูนย์กลางของชุมชน ยังไม่สามารถปรับตัวกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ โดยการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งมาจากการกระจายอำนาจทางการปกครองของรัฐไทย ที่ทำให้บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามในสังคมมุสลิมไทยถูกลดบทบาทและทำหน้าที่อย่างจำกัด ส่งผลให้ผู้บริหารองค์กรมัสยิดไม่สามารถทำหน้าที่ในการกำหนดบทบาททางสังคมของมัสยิดได้อย่างเหมาะสม เพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์แก่ชุมชนในด้านต่างๆ

สำหรับกรณีศึกษามัสยิดกมาลุลอิสลาม² ถือเป็นมัสยิดหนึ่งที่สามารถทำหน้าที่เป็นองค์กรศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยมีวินัย สะมะฮูน อีหม่ามประจำมัสยิด ในฐานะผู้นำสูงสุดขององค์กร ซึ่งเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถทางด้านการพัฒนา โดยสามารถแสดงบทบาทที่ผูกติดอยู่กับสถาบันมัสยิดอย่างเข้มแข็ง และมีภาวะความเป็นผู้นำที่ส่งอิทธิพลต่อสมาชิกในชุมชนในทางที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงชุมชนร่วมกัน สามารถบริหารองค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลาม ในการระดมทรัพยากรบุคคลในการพัฒนา เอื้อให้องค์กรมัสยิดมีศักยภาพในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาของชุมชน ให้ทำหน้าที่บูรณาการทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สอดคล้องเป็นไปตามเป้าหมายเจตนารมณ์ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ประสงค์ให้เกิดการจัดสภาพแวดล้อม การศึกษา การเรียนรู้ เกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิต

² มัสยิดกมาลุลอิสลาม ตั้งอยู่ในพื้นที่ แขวงทรายกองดินใต้ เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

จากข้อความทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นมูลเหตุจูงใจสำคัญที่จะต้องศึกษาบทบาทของมัศยิดมา ลูอิสลามและบทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่าม ในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาอย่างบูรณาการของ ชุมชนมุสลิม ในฐานะที่มัศยิดเป็นกลไกสถาบันหลักที่สำคัญที่สุดของชุมชนมุสลิมในระดับ ท้องถิ่น หากองค์กรมัศยิดได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างเป็นระบบ การดำเนินงานมีการ ประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาอย่างใกล้ชิด โดยสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการ จัดการศึกษาของชุมชน ก็จะสามารเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทั้งแหล่งความรู้ในระบบโรงเรียนและ แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนที่มีสถาบันมัศยิดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชน ซึ่งจะส่งผล ให้เกิดการบูรณาการทั้งมิติการศึกษา (การเรียนรู้) มิติทางวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน เป็นส่วน หนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิตของมุสลิม อันจะส่งผลให้วัฒนธรรมของชุมชนมั่นคง สมาชิกในชุมชน สามารถดำรงรากฐานความเป็นชุมชนไว้ได้ อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งและความมั่นคงของ ประเทศชาติของเราต่อไป

คำถามในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ตั้ง โจทย์ที่เป็นคำถามของการศึกษา แยกเป็นคำถามวิจัยหลักและคำถามวิจัย ต่อเนื่อง สำหรับคำถามการวิจัยหลัก คือ บทบาทของมัศยิดมาลูอิสลามในฐานะองค์กรศูนย์กลาง ระบบบริหารชุมชน อำนาจให้การดำเนินงานขององค์กรมัศยิด ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการศึกษาอย่าง บูรณาการของชุมชนมุสลิมอย่างไร? และบทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่ามในฐานะผู้นำบริหารสูงสุด ขององค์กรมัศยิด แบบไหน อย่างไร? ที่มีส่วนเอื้อต่อการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของ ชุมชนมุสลิม

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาบทบาทขององค์กรมัศยิดมาลูอิสลาม และบทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่าม ในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาบทบาทของ องค์กรมัศยิดมาลูอิสลามและบทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่ามในการขับเคลื่อนการศึกษาอย่าง

บูรณาการของชุมชนมุสลิม การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การสังเกต และผ่านการพูดคุย สัมภาษณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ใช้เครื่องมือแถบบันทึกเสียง โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับองค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลาม ประกอบด้วย อิหม่าม, คอเต็บ, บิหลั่น, กรรมการมัสยิด, ผู้ช่วยอิหม่าม, ผู้ช่วยคอเต็บ, ผู้ช่วยบิหลั่น, ผู้ช่วยกรรมการมัสยิด และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นคณะทำงาน ซึ่งเป็นบุคลากรทางการศึกษาของมัสยิด ประกอบด้วย ประธานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนชุมชนกมาลุลอิสลาม, บุคลากรครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ, ผู้จัดการและผู้อำนวยการโรงเรียนพิทยพัฒน์ศึกษา, ผู้รับใบอนุญาต, บุคลากรครูโรงเรียนพิทยพัฒน์ศึกษา, ครูใหญ่และบุคลากรครูสอนศาสนาโรงเรียนชาลิมนูยีนาน รวมทั้งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้อาวุโส, ผู้นำชุมชนทางการ, ปราชญ์ชาวบ้าน, และสัปบุรุษสังกัดมัสยิดกมาลุลอิสลาม

ผลการศึกษา

โครงสร้างทางสังคมของชุมชนมัสยิดกมาลุลอิสลาม อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์สถาบันหลักของชุมชน 2 สถาบัน อันประกอบด้วย มัสยิดกมาลุลอิสลามและสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในเครือข่ายของมัสยิด โดยสถาบันหลัก 2 สถาบันนี้ เป็นแบบแผนโครงสร้างของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชน มัสยิดกมาลุลอิสลามมีฐานะเป็นทั้งองค์กรศาสนาและองค์กรบริหารชุมชน โดยบรรดาสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามหรือมัสยิดที่มีได้มีเจตนาละหมาดวันศุกร์ ล้วนยึดโยงสัมพันธ์กับองค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลาม ในฐานะมัสยิดรวมประชาคมละหมาดวันศุกร์ตามหลักนิติศาสตร์อิสลาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ตาม ชุมชนมิได้ปลอดจากอำนาจรัฐเข้ามาจัดการ หากแต่ชุมชนดำรงใน 2 สถานะ ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ซ้อนกัน สถานะหนึ่งของชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ของสถาบันหรือองค์กรต่างๆ ในชุมชน มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน โดยความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนดำเนินในทุกมิติ ขณะที่อีกสถานะหนึ่ง ชุมชนดำรงในฐานะหน่วยทางการปกครองของรัฐ ซึ่งชุมชนมีส่วนสัมพันธ์กับรัฐ ในลักษณะที่รัฐทำหน้าที่จัดระเบียบชุมชนท้องถิ่นอีกทีหนึ่ง (ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง) หากรัฐเข้ามาจัดระเบียบปกครองชุมชน โดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายอย่างเข้มงวด แทรกแซงกิจการบริหารภายในของชุมชน ย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวนราบของชุมชน ที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ฉะนั้น เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงโครงสร้าง

ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน เอื้อให้กลไกสถาบันหลักของชุมชน ที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง สามารถบริหารชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้โดยอิสระ จึงขึ้นอยู่กับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นตัวกำหนด

เมื่อพิจารณาการปฏิสัมพันธ์ภายในระบบของชุมชนมัสยิดกมาลุดอิสลาม โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน อยู่ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันต่างๆ ภายในชุมชนที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางเครือข่ายสถาบันภายในชุมชน โดยทางมัสยิดดำเนินนโยบายให้ทุกสถาบันในเครือข่าย ได้มีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยประสานเกื้อกูลการดำเนินกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางเครือข่ายสถาบันในชุมชน เป็นลักษณะ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน อำนวยให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาองค์กรมัสยิดกมาลุดอิสลาม ให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่มคน และการระดมทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนระบบการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นเป็นไปอย่างราบรื่น

อย่างไรก็ดี เงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมัสยิดกมาลุดอิสลาม ในฐานะหน่วยทางการปกครองของรัฐที่รัฐเข้ามาจัดระเบียบชุมชน ซึ่งกระบวนการพัฒนาทางการเมืองของรัฐ มุ่งเน้นโครงสร้างและการทำหน้าที่ตามบทบัญญัติกฎหมายขององค์กรรัฐ ในการเข้าจัดการชุมชน พิจารณาการเปลี่ยนแปลงในส่วนของโครงสร้างกลไกกลุ่มผู้นำชุมชนมุสลิมในระดับท้องถิ่น ทำให้แยกกลุ่มผู้นำท้องถิ่นมุสลิมออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้นำทางการกับฝ่ายผู้นำในตำแหน่งทางศาสนา โครงสร้างผู้นำทางการ ซึ่งเดิมเป็นสถาบันกำนันผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นประธานชุมชน มีคณะกรรมการชุมชนจัดระเบียบชุมชนตามกฎหมาย

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาการเมืองหรือการกระจายอำนาจการปกครองผ่านโครงสร้างกลไกองค์กรทางการเมือง ที่อาศัยอำนาจรัฐตามกฎหมาย เข้าจัดระเบียบปกครองภายในชุมชน มีการแบ่งชุมชนออกเป็นหลายชุมชน ทำให้เกิดโครงสร้างที่ซับซ้อนในอำนาจบริหารชุมชนระหว่างองค์กรมัสยิดซึ่งเป็นกลไกดั้งเดิมที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน มีอิหม่ามเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นโดยวัฒนธรรมสังคมมุสลิมกับกลไกผู้นำชุมชนทางการเมืองตามกฎหมาย แม้จะมีการแบ่งพื้นที่ชุมชนออกเป็นหลาย ๆ ชุมชน โดยทางการเมือง ภายใต้เงื่อนไขการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งบางครั้งการแบ่งชุมชนออกเป็นหลาย ๆ ชุมชน ถูกมองเป็นการสร้างฐานเสียงการเมือง เนื่องจากการแบ่ง

พื้นที่ชุมชนออกเป็นหลาย ๆ ชุมชน มาพร้อมทั้งงบประมาณ และมีพรรคการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วยการมีงบประมาณลงมาให้แก่แต่ละกลุ่มแต่ละชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน กระทบถึงความขัดแย้งอยู่บ้างในชุมชน แต่ด้วยความเข้มแข็งของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในตำแหน่งทางศาสนา อิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดมาลุลอิสลาม โดยเฉพาะศักยภาพของอิหม่ามมัสยิด ในฐานะผู้นำที่มีภาวะผู้นำและภูมิปัญญาสูง เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นและสังคมภายนอก ทำให้ลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชน มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชนยังคงทำหน้าที่อย่างมีศักยภาพ โดยยกระดับองค์กรมัสยิดมาลุลอิสลาม ให้เป็นศูนย์กลางระบบการบริหารของชุมชน มีการจัดโครงสร้างการบริหารองค์กรมัสยิดและชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยได้พยายามบริหารให้เกิดประสานและการรวมตัวขององค์กรในท้องถิ่น โดยประสานงานระบบการศึกษาและชุมชนท้องถิ่น โดยใช้มัสยิดทำหน้าที่เป็นองค์กรศูนย์กลางบริหารของชุมชน การดำเนินงานอยู่ภายใต้นโยบายมัสยิด โดยมัสยิดมีการกำหนดนโยบายการบริหาร หลักการบริหาร ตลอดจนการออกระเบียบกติกาดังกล่าว ของชุมชน เพื่อให้การบริหารงานขององค์กรมัสยิดและชุมชนเกิดความสงบเรียบร้อย เอื้อให้กลไกกลุ่มผู้นำชุมชนทางการและกรรมการเครือข่ายชุมชน เป็นกลไกส่วนหนึ่งในการเชื่อมประสานการทำงานกับองค์กรมัสยิดและอยู่ภายใต้นโยบายของมัสยิด

ทั้งนี้ โครงสร้างการบริหารองค์กรมัสยิดมาลุลอิสลาม อิหม่ามมีฐานะผู้นำบริหารสูงสุดคือ ผู้มีสิทธิอำนาจบริหารในการจัดระเบียบชุมชน โดยวัฒนธรรมสังคมมุสลิม และตามกฎหมายพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 โดยมีคณะกรรมการมัสยิดร่วมเป็นองค์คณะบริหาร การบริหารมัสยิดและชุมชนมัสยิดมาลุลอิสลาม เป็นการอาศัยอำนาจทางสังคมหรือโดยวัฒนธรรมสังคมและอำนาจทางกฎหมายบูรณาการกัน โดยจัดโครงสร้างการบริหารชุมชนมีมัสยิดในฐานะเป็นองค์กรศูนย์กลางระบบบริหารชุมชน

การบริหารองค์กรมัสยิดและชุมชนมัสยิดมาลุลอิสลาม มัสยิดในฐานะองค์กรบริหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีอิหม่ามเป็นผู้นำบริหารสูงสุด ทำหน้าที่บริหารทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรอย่างสอดคล้องกัน โดยมีการจัดตั้งผู้นำบริหารกิจการอีกหลายระดับลดหลั่นกันตามการยอมรับของประชาคม เพื่อรับผิดชอบในภารกิจต่างๆ ขององค์กรมัสยิดและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภารกิจด้านศาสนา ภารกิจด้านการบริหารชุมชน และภารกิจด้านการบริหารการศึกษา มีการกระจายอำนาจบริหารแก่คณะกรรมการมัสยิดทำหน้าที่บริหารชุมชน และมอบอำนาจแก่

คณะทำงานของมัสยิดทำหน้าที่บริหารการศึกษาของมัสยิด นอกจากนี้ การบริหารองค์กรมัสยิด ยังเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสัปบุรุษตามบทบาทความรู้ความสามารถตามความเหมาะสม โดยการเปิดโอกาสให้สัปบุรุษหรือสมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตามบทบาทความรู้ มีการแต่งตั้ง สัปบุรุษ ในบทบาทความรับผิดชอบในภารกิจฝ่ายต่าง ๆ ขององค์กรมัสยิด เช่น ที่ปรึกษาอาวุโส, ที่ปรึกษา, ผู้ช่วยอิหม่าม, ผู้ช่วยกรรมการมัสยิดแต่ละฝ่าย เป็นต้น เพื่อให้การบริหารองค์กรมัสยิด มีประสิทธิภาพ อำนวยประโยชน์ต่อชุมชน จึงสรุปได้ว่า การบริหารองค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลาม สามารถดึงกลไกกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทนำในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้อาวุโสในท้องถิ่น และกลุ่ม คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มผู้นำชุมชนทางการ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีบทบาทในชุมชน ที่ได้รับการยอมรับ และเคารพจากสมาชิกชุมชนแต่ละกลุ่ม ตลอดจนสามารถดึงทรัพยากรคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่จบ การศึกษาเข้ามาเป็นครูผู้สอน เป็นคณะทำงานของสถาบันการศึกษาของมัสยิด เอื้อให้กลไกกลุ่ม ผู้นำและคณะทำงานที่เป็นคนรุ่นใหม่ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจการบริหารงานของมัสยิด เป็นปัจจัย สำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานของมัสยิดกมาลุลอิสลาม สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง ในการพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาชุมชนด้านต่างๆ ตลอดจนสามารถขับเคลื่อนการศึกษาอย่าง บูรณาการของชุมชนมุสลิม

ในขณะที่ บทบาทและภาวะผู้นำของอิหม่ามในฐานะผู้นำที่มีภูมิปัญญาสูง มีวิสัยทัศน์ มีฐานะเป็นผู้นำทางด้านวิชาการ เป็นผู้ทรงความรู้ในทางศาสนาอิสลาม หรืออุลามาอะฮ์ เป็น แบบอย่างในการดำเนินชีวิตทั้งในด้านศาสนา ศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ได้รับการยอมรับ และเคารพนับถือจากสมาชิกชุมชน ด้วยค่านิยมทางศาสนาที่ชุมชนยึดถือ ที่ให้การยกย่องบุคคลผู้มีความรู้ทางศาสนาอิสลาม มีวัตรปฏิบัติทางศาสนา และมีคุณธรรมที่ยึดถือเป็นแบบอย่างได้ อิหม่าม จึงมีฐานะเป็นผู้นำเชิงบารมีที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในชุมชนให้เกิดการยอมรับและเคารพนับถือ ศรัทธา ไว้วางใจ เป็นศูนย์กลางของสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ ด้วยศักยภาพหรือความสามารถ เฉพาะตัวของอิหม่ามที่มีความสามารถในเชิงการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม มีการแบ่งงาน โดย มอบหมายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่บุคลากรขององค์กรมัสยิดตามความเหมาะสม และ ความสามารถทางการสื่อสารหรือการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ และการกระตุ้นทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในชุมชนในทางที่ ก่อให้เกิดความร่วมมือ อำนวยให้องค์กรมัสยิดเป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่มคนและทรัพยากรต่างๆ เอื้อให้องค์กรมัสยิดกมาลุลอิสลามมีศักยภาพในการดำเนินงานขององค์กร และสามารถทำหน้าที่

ขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการ โดยมีศรัทธาและศรัทธาเป็นศูนย์กลาง กิจกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นศูนย์กลางแหล่งการเรียนรู้ ผสมผสานทั้ง การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะบทบาทมัศยิดในการจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สามารถเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทั้งแหล่งความรู้ในระบบโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน โดยใช้มัศยิดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและกิจกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมหรือบูรณาการในมิติ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างกลมกลืน เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิต ของชุมชน เกื้อหนุนพัฒนาให้เด็กและเยาวชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชน ได้รับการพัฒนา การศึกษาความรู้ที่พร้อมด้วยคุณธรรม สามารถรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นได้

บทสรุปข้อค้นพบจากการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า ความสำเร็จขององค์กรมัศยิดกมาลูลอิสลามในการทำหน้าที่ขับเคลื่อน การศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม มาจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1. บทบาทขององค์กรมัศยิดในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระบบบริหารของชุมชน
2. บทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่ามที่ได้รับการยอมรับ ศรัทธา ไว้วางใจจากสมาชิกชุมชน
3. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่เป็น โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ

โดยปัจจัยแต่ละประการดังกล่าวนี้ มีความเชื่อมโยงส่งผลซึ่งกันและกัน และจากการศึกษา ยังพบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัจจัยแต่ละประการดังกล่าวมา ซึ่งสามารถนำมาสร้างเป็น บทสรุปข้อค้นพบได้ดังนี้

1. บทบาทขององค์กรมัศยิดในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระบบบริหารของชุมชน ที่ประสานระบบการศึกษาและชุมชนท้องถิ่น เป็นองค์รวมกับองค์กรมัศยิด ทั้งชุมชนท้องถิ่นและ ระบบการศึกษาอยู่ภายใต้ นโยบายมัศยิดในการดำเนินงาน และในฐานะองค์กรหรือสถาบันทำ หน้าที่ในการกำหนดนโยบาย หลักการบริหาร ออกกฎระเบียบกติกาต่างๆ ของชุมชนในการอยู่ ร่วมกันของสัปบุรุษให้เกิดความสงบเรียบร้อยผ่านสถาบันมัศยิดกมาลูลอิสลาม ซึ่งเป็นศูนย์กลาง ประชาคมในการปรึกษาหารือกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยโครงสร้างการบริหารองค์กร มัศยิด มีอิหม่ามเป็นผู้นำบริหารสูงสุดขององค์กร มีสิทธิอำนาจบริหารในการจัดระเบียบชุมชนโดย วัฒนธรรมสังคมมุสลิม และตามกฎหมายพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.

2540 มีระบบคณะกรรมการมัศยิดร่วมเป็นองค์คณะบริหาร ทั้งนี้ การบริหารองค์กรมมัศยิด ได้มีการจัดโครงสร้างการบริหารงานภายในองค์กรในส่วนภารกิจการบริหารการศึกษาและภายนอกองค์กร ในส่วนภารกิจการบริหารชุมชน ทั้งการบริหารภายในองค์กรและภายนอกองค์กร มีการจัดระบบการทำงานและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามบทบาทความรู้ความสามารถตามความเหมาะสมของบุคคลแต่ละคน โดยกลไกคณะทำงาน ซึ่งเป็นบุคลากรในองค์กรมัศยิดได้ทำงานตามหน้าที่รับผิดชอบตามภารกิจในส่วนต่าง ๆ ขององค์กรและชุมชนได้อย่างประสานสัมพันธ์กัน ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมัศยิดมีประสิทธิภาพ

2. บทบาท ภาวะผู้นำของอิหม่าม ในฐานะผู้นำบริหารองค์กรมัศยิดและชุมชนท้องถิ่น ที่มีภูมิปัญญาสูง มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านวิชาการศาสนาอิสลาม (อูลามะฮ์) ทำหน้าที่เป็นครูบาอาจารย์ เอื้อเฟื้อในด้านการศึกษาความรู้แก่ประชาชน และเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในด้านศาสนา ศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ประกอบกับอิหม่ามเป็นปราชญ์ที่มีความสามารถทางการสื่อสารหรือถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นจิตสำนึก และการกระตุ้นทางปัญญาที่มีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในชุมชน นำมาซึ่งการมีภาวะผู้นำเชิงบารมี ที่ได้รับการยอมรับและเคารพนับถือ สรรพคุณไว้วางใจจากสมาชิกชุมชน อิหม่ามในฐานะผู้นำจึงเป็นศูนย์รวมของสมาชิกในชุมชน และด้วยภาวะผู้นำเชิงบารมีของอิหม่าม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกชุมชน ในการจูงใจและกระตุ้นสมาชิกชุมชนให้เกิดความตระหนักในเป้าหมายการพัฒนาการศึกษาของบุตรหลานของตนเองให้มีความรู้ที่ควบคู่คุณธรรม ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมัศยิด สมาชิกชุมชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วม อำนวยให้องค์กรมัศยิดมีศักยภาพต่อการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม เนื่องจากได้รับความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการระดมทรัพยากรทางการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน นอกจากนี้ ความสามารถหรือศักยภาพของความเป็นผู้นำของอิหม่ามในเชิงของกระบวนการนำและการบริหารองค์กร ที่สามารถจูงใจให้คนเข้ามาทำงานในองค์กร ประกอบกับผู้นำมีวิสัยทัศน์การบริหารงานแบบมีส่วนร่วม โดยการกระจายอำนาจบริหาร มอบหมายอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบให้แก่คณะทำงานขององค์กรมัศยิดในฝ่ายต่าง ๆ ตามบทบาทความรู้ความสามารถตามความเหมาะสม ทำให้การดำเนินงานขององค์กรมัศยิดบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่เป็นโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ มีมัสยิดกมาลุตอิสลามเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในชุมชน โดยสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามในเครือข่ายของมัสยิดดำเนินภายใต้แนวนโยบายขององค์กรมัสยิด มีจุดมุ่งหมายการพัฒนาาร่วมกัน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการประสานความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ร่วมกัน โดยมีองค์กรมัสยิดกมาลุตอิสลามเป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่มคนและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการระดมทรัพยากรทางการพัฒนาในด้านต่างๆ อำนวยให้การดำเนินงานขององค์กรมัสยิดสามารถขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม ทั้งนี้ ความเข้มแข็งของกลุ่มผู้นำในชุมชนมัสยิดกมาลุตอิสลาม นอกจากอิหม่ามในฐานะผู้นำบริหารท้องถิ่น ที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากสมาชิกอย่างสูงแล้ว กลุ่มผู้นำในตำแหน่งทางศาสนาที่เป็นคณะกรรมการมัสยิดหรือผู้อาวุโสในท้องถิ่น และผู้นำชุมชนทางการ ล้วนเป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากการให้การยอมรับจากสมาชิกชุมชน ซึ่งบรรดาผู้นำเหล่านี้ ถือเป็นปัจจัยหนุนเสริมโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแนวราบของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้และมีอำนาจบริหารจัดการชุมชนของตนเองได้อย่างอิสระและตัดสินใจบนพื้นฐานค่านิยม วัฒนธรรมชุมชน และความต้องการของชุมชน โดยบทบาทของกลุ่มผู้นำชุมชนที่ยังมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชน มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชนตามระบบวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นพลังทางจริยธรรมที่สำคัญ ที่เอื้อให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ ของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือของสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ ผ่านสถาบันมัสยิดอันเป็นศูนย์กลางระบบบริหารของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากปัจจัยแห่งความสำเร็จขององค์กรมัสยิดกมาลุตอิสลามดังกล่าว ผู้ศึกษาใคร่ขอเสนอแนะ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรมัสยิดให้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน ทำหน้าที่เป็นองค์กรบริหารศูนย์กลางของชุมชน ที่สามารถประสานระบบการศึกษาและชุมชนท้องถิ่น อำนวยให้การดำเนินงานขององค์กรมัสยิดมีศักยภาพทางการพัฒนาชุมชน เอื้อต่อการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างบูรณาการของชุมชนมุสลิม โดยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากข้อค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรมัสยิดและชุมชนมุสลิม

- องค์กรหลักในชุมชนท้องถิ่นมุสลิม ประกอบด้วย องค์กรมัสยิด องค์กรการศึกษา และชุมชนท้องถิ่น ทั้งชุมชนท้องถิ่น องค์กรมัสยิด และองค์กรการศึกษา ควรประสานสัมพันธ์กัน เกื้อหนุนในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนร่วมกัน มีมัสยิดเป็นองค์กรศูนย์กลางของชุมชน เพื่อความเป็นเอกภาพของชุมชนท้องถิ่น

- อิหม่ามและกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ในฐานะผู้บริหารองค์กรมัสยิด เป็นผู้มีบทบาทและหน้าที่ทางสังคมต่อชุมชน โดยตรง การพัฒนาชุมชนมุสลิม ควรริเริ่มจากผู้บริหาร องค์กรมัสยิดเป็นบรรทัดฐาน โดยมีการรณรงค์ สร้างกิจกรรมทางสังคมของมัสยิดให้มากขึ้น อันนอกเหนือจากบทบาทด้านกิจกรรมศาสนาที่ทำเป็นประจำ โดยพยายามสร้างบทบาทของมัสยิด ในด้านการพัฒนาการศึกษาและกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคม เพื่อให้สัจปุรุษของมัสยิดเห็น ความสำคัญและตระหนักในบทบาทและคุณค่าที่แท้จริงของมัสยิด อันเป็นศูนย์กลางการศึกษาและ กิจกรรมการพัฒนาของชุมชน ที่มีใช้เป็นเพียงสถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจเพียงอย่างเดียว

- องค์กรมัสยิดที่มีการจัดองค์กรตามแบบประเพณีนิยม ควรมีการปรับปรุงและยกระดับ องค์กรให้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยการจัดตั้งองค์กรที่เป็นระบบแบบแผน มีการกำหนดนโยบายบริหารหรือเป้าหมายร่วมกัน กำหนดหลักการบริหาร กำหนดคกฐระเบียบ กติกาข้อตกลงหรือการทำสัญญาประชาคมในการอยู่ร่วมกันของสัจปุรุษให้เกิดความเรียบร้อย และการจัดโครงสร้างการบริหารองค์กร รวมทั้งการจัดระบบงานของมัสยิด ตลอดจนการส่งเสริมการ พัฒนาศักยภาพของมัสยิดให้มีความรู้ความสามารถ เปิดโอกาสให้สัจปุรุษเข้ามามีส่วนร่วมตาม บทบาทความรู้ที่เหมาะสมเพื่อให้องค์กรมีศักยภาพต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

- อิหม่าม ในฐานะผู้นำบริหารองค์กรมัสยิดและชุมชนท้องถิ่น ควรเป็นบุคคลที่ไม่ เฉพาะมีแต่ความรู้ทางด้านวิชาการศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ควรเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ทางวิชาการด้านอื่น ๆ ด้วย โดยอิหม่ามควรหมั่นศึกษาหาความรู้และพัฒนาภาวะให้เพียงพอไปด้วย ความเป็นผู้นำทางด้านวิชาการและความเป็นผู้นำทางด้านกระบวนการนำหรือการบริหาร เพื่อนำเอาภาวะความเป็นผู้นำและความเป็นผู้นำทางด้านวิชาการ มาสร้างประโยชน์ต่อการพัฒนา ชุมชน โดยเฉพาะการส่งเสริมการพัฒนาศึกษาของชุมชน ซึ่งควรมีคุณภาพของอิหม่ามมัสยิด ย่อมมีผลโดยตรงต่อคุณภาพของชุมชนมุสลิม

- การเปลี่ยนแปลงในส่วนของโครงสร้างกลุ่มผู้นำชุมชนมุสลิมในระดับท้องถิ่น ทำให้เกิดกลุ่มผู้นำออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้นำทางการกับฝ่ายผู้นำในตำแหน่งทางศาสนา กลุ่มผู้นำทั้ง 2 ฝ่าย ควรประสานการทำงานกันอย่างใกล้ชิด สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาทางสังคมของชุมชนร่วมกัน

- การคัดเลือกผู้นำชุมชนท้องถิ่นมุสลิม ทั้งในตำแหน่งผู้นำทางการหรือผู้นำตำแหน่งในทางศาสนา ควรวางอยู่บนหลักการและระบบการคัดเลือก ด้วยกระบวนการปรึกษาหารือ (ชูรอ) และกลั่นกรองด้วยระบบผู้อาวุโสที่มีความรู้และคุณธรรมของชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรมุสลิม

- องค์กรในสายงานตามกฎหมายพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ที่มีหน้าที่สัมพันธ์กับองค์กรมัสยิดโดยตรงคือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ควรกำหนดนโยบายและแผนงานที่เป็นระบบแบบแผนและมีความต่อเนื่อง มีการประสานงานหน่วยงานรัฐทุกระดับ องค์กรเอกชน และองค์กรอื่น ๆ ระดมทุนและทรัพยากรทางการพัฒนา เพื่อส่งเสริมโครงการพัฒนามัสยิดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาการศึกษาของชุมชน และส่งเสริมโครงการอบรมผู้นำศาสนาอิสลามและบุคลากรขององค์กรมัสยิด ให้มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทและอำนาจหน้าที่ของตนเอง และการส่งเสริมบุคลากรให้มีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาตนเองให้มีความรู้ อันจะทำให้บุคลากรขององค์กรมัสยิดมีความรู้ความสามารถ มัสยิดและบุคลากรจะเป็นกลไกสำคัญในการช่วยหนุนเสริมกิจกรรมการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรภาครัฐ

- ภาครัฐควรส่งเสริมโครงการพัฒนาองค์กรมัสยิดให้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนมุสลิม เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเกิดความตระหนักถึงบทบาทของมัสยิดในฐานะองค์กรศาสนาที่เป็นองค์กรศูนย์กลางของชุมชน เนื่องจากมีปัจจัยพื้นฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมอันเกี่ยวพันกับมัสยิด เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่พร้อมจะพัฒนาให้มัสยิดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม ในแง่บทบัญญัติกฎหมายรัฐ ไม่ควรจำกัดบทบาทมัสยิดและผู้นำองค์กรมัสยิดให้ทำหน้าที่จำกัดเฉพาะภารกิจด้านศาสนา ขณะเดียวกัน

ควรมีทัศนคติเปิดใจยอมรับผู้นำองค์กรมัศยิด มิใช่เป็นเพียงผู้นำทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้นำประจำชุมชนท้องถิ่น ตามค่านิยมที่ชุมชนยึดถือด้วย

- ภาครัฐควรส่งเสริมให้มัศยิดเป็นองค์กรศูนย์กลางการศึกษาของชุมชนมุสลิมทุกระบบ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มัศยิดควรมีสิทธิ์ในการจัดการศึกษาเพื่อให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งหากองค์กรมัศยิดได้รับการส่งเสริมและการพัฒนาอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในความรับผิดชอบของมัศยิด มัศยิดจะสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้เด็กและเยาวชน สมาชิกชุมชนได้รับการพัฒนาความรู้ที่พร้อมด้วยคุณธรรม สามารถปกป้องรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นได้นำมาซึ่งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมุสลิม อันเป็นรากฐานของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศด้วย

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

- ควรมีการศึกษาเพื่อประเมินผลความสำเร็จของการดำเนิน โครงการต่าง ๆ ขององค์กรมัศยิดมาลุลอิสลาม เพื่อขยายผลการดำเนินงานไปยังชุมชนมัศยิดพื้นที่อื่น ๆ

- ควรศึกษาบทบาทและแนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนจัดตั้งโดยทางการในเขตท้องถิ่นมัศยิดมาลุลอิสลาม และกลุ่มองค์กรจัดตั้งต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโครงการพัฒนาตามนโยบายของรัฐ เช่น กรรมการกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น เพื่อจะได้รับทราบถึงบทบาทและการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น อันส่งผลดีและผลเสียต่อชุมชนในมิติต่าง ๆ อย่างไร

- ควรศึกษาระบบการติดต่อสื่อสารของชุมชน นอกเหนือจากกระบวนการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ของผู้นำ (อิหม่าม) เพื่อจะได้ทราบถึงระบบการติดต่อสื่อสารของชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จของการขับเคลื่อนกิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรมัศยิดมาลุลอิสลาม

- ควรศึกษาในเรื่องการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กรมัศยิดมาลุลอิสลาม

- ควรศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกในท้องถิ่นที่นับถือศาสนาต่างกันที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ในท่ามกลางความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม พร้อมกับศึกษาการทำงานและการประชุมร่วมกันในด้านการพัฒนาชุมชนระหว่างผู้นับถือศาสนาต่างกัน

- ควรศึกษาบทบาทผู้หญิงที่เป็นบุคลากรในองค์กรมัศยิดกมาลูลอิสลามที่มีส่วนสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรมัศยิด

- ควรมีการศึกษาและวิเคราะห์การบริหารการศึกษาภายในโรงเรียนของมัศยิดกมาลูลอิสลาม เพื่อจะได้ทราบถึงโครงสร้างการบริหารงานภายในโรงเรียน และการบริหารวิชาการ การบริหารบุคลากร การบริหารงบประมาณ และการบริหารทั่วไป รวมทั้งหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนที่เป็นทางการของโรงเรียนแต่ละโรงของมัศยิด

*****